

KS. ANDRZEJ KICIŃSKI

KATECHEZA GRUP SZCZEGÓLNEJ TROSKI

Za osoby wyjątkowo umiłowane przez Jezusa Chrystusa Kościół uważa tych, którzy – szczególnie wśród najmniejszych – cierpią upośledzenie fizyczne, umysłowe i inne braki. W ostatnich latach rozwinęła się świadomość społeczna i eklezjalna oraz dokonał się niewątpliwy postęp pedagogiki specjalnej, co sprawiło, że rodzina i inne miejsca formacyjne mogą dać tym osobom odpowiednią katechezę, do której mają prawo jako ochrzczeni, czyli powołani do zbawienia. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* podkreśla prawdę, że miłość Ojca do tych najśłabszych dzieci i ciągła obecność Jezusa z Jego Duchem prowadzą do ufności, że każda osoba, jakkolwiek byłaby ograniczona, jest zdolna do wzrostu w świętości¹

Wychowanie do wiary, które obejmuje przede wszystkim rodzinę, lecz również katechezę w szkole czy ośrodku dla osób niepełnosprawnych, wymaga odpowiednich i dostosowanych do osoby dróg, wymaga uwzględnienia wskazań badań pedagogicznych, aby urzeczywistniło się w sposób owocny w kontekście całościowego wychowania osoby. Magisterium Kościoła podkreśla, że należy unikać ryzyka polegającego na tym, że katecheza niepełnosprawnych, z konieczności specjalistyczna, mogłaby zostać zepchnięta na margines duszpasterstwa wspólnotowego. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* naucza, że należy ofiarować tym osobom odpowiednią katechezę, zarówno w szkole, jak i w parafii, bądź też w innych

Ks. dr ANDRZEJ KICIŃSKI – wykładowca Katedry Katechetyki Integralnej Instytutu Pastoralno-Katechetycznego KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 14, 20-950 Lublin; tel. 0502-268-270; e-mail: andrea2000@wp.pl

¹ Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*. Città del Vaticano 1997 nr 189. Dalej skrót: DOK.

miejscach formacyjnych, wspomagając zwłaszcza rodzinę² Zauważa się dziś pozytywny fakt, że do programów studiów wprowadza się wykłady i ćwiczenia z zakresu katechezy specjalnej, ze względu na to, że taka katecheza wymaga szczególnych kompetencji i przygotowania katechetów. Właśnie od rozwiązania kwestii kompetentnego podejścia do katechezy grup specjalnych zależeć będzie w znacznej mierze dalszy rozwój katechezy osób specjalnej troski.

I. PODSTAWOWE ZASADY

Katecheta, tak jak pedagog specjalny, nie może koncentrować się tylko na brakach, niepełnosprawności i upośledzeniu wychowanków. Swą posługę musi oprzeć na odkrytej, dostrzeżonej wartości każdego z nich. Tę prawdę wyraża teza M. Grzegorzewskiej: „Nie ma kaleki, jest człowiek” Pierwsza i p o d s t a w o w a z a s a d a, jasno i stanowczo potwierdzona, głosi, że osoba upośledzona jest w pełni ludzkim podmiotem, z odpowiadającymi temu przyrodzonymi, świętymi i nienaruszalnymi prawami, i to bez względu na to, czy chodzi o ułomność wrodzoną, ułomność w następstwie chorób chronicznych czy też wypadków, o upośledzenia psychiczne czy upośledzenia zmysłów, i bez względu również na ich stopień. Stwierdzenie to opiera się na stanowczym uznaniu, że istota ludzka posiada własną, jedyną godność i własną autonomiczną wartość od chwili poczęcia poprzez każdą fazę swego rozwoju, niezależnie od stanu fizycznego, psychicznego czy duchowego. Co więcej, osoba upośledzona, z wpisanymi w jej ciało i władze zmysłowe czy psychiczne ograniczeniami oraz cierpieniem, bardziej uwydatnia tajemnicę osoby ludzkiej, z całą jej godnością i wielkością. Stając wobec osoby upośledzonej na katechezie, jesteśmy wprowadzeni w tajemnicze granice ludzkiej egzystencji i wezwani, by do tej tajemnicy zbliżyć się z szacunkiem i miłością³

D r u g a z a s a d a wyływa z pierwszej. Ponieważ osoba obciążona upośledzeniem jest podmiotem posiadającym wszystkie swoje prawa, należy jej ułatwić udział w życiu społecznym, we wszystkich jego wymiarach i na wszystkich poziomach, które leżą w granicach jej możliwości. Uznanie tych

² Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*. Kraków: WAM 2001 nr 109. Dalej skrót: DK.

³ Zob. R. H a r m a c i ń s k i. *Katecheza osób niepełnosprawnych umysłowo*. „Katecheta” 42:1998 nr 4-5 s. 23-25.

praw oraz obowiązek ludzkiej solidarności stanowią zobowiązanie i zadanie, które można spełnić poprzez tworzenie dogodnych warunków i struktur psychologicznych, społecznych, rodzinnych, wychowawczych i ustawodawczych, służących przyjęciu i pełnemu rozwojowi osoby upośledzonej.

T r z e c i a z a s a d a podkreśla fakt, że jakość wiary chrześcijan, a także jakość społeczeństwa mierzy się szacunkiem i miłością, jaką okazują one najłabszym ze swoich członków. Świat współczesny, z całym swym technicznym rozwojem, jeśliby dopuścił wyłącznie członków pełnosprawnych, a ci, którzy nie odpowiadają temu modelowi lub niezdolni są do spełniania swej roli, byłiby odepchnięci, uwięzieni lub – co gorsza – wyeliminowani, uważać by należało za społeczeństwo całkowicie niegodne człowieka, nawet gdyby okazało się ekonomicznie korzystne. Trzeba podkreślić wyraźnie, że osoba upośledzona jest jednym z nas, jest uczestnikiem tego samego co my człowieczeństwa i ma nienaruszalne prawo do pełnego życia zarówno w społeczeństwie, jak i w Kościele. Uznając i popierając jej godność i prawa, uznajemy i pogłębiaamy naszą własną godność i prawa nas samych.

Stolica Apostolska w dokumencie wydanym z okazji Międzynarodowego Roku Niepełnosprawnych (1981) stwierdza, że podstawowe nastawienie w podchodzeniu do problemów związanych z uczestnictwem osób upośledzonych w życiu społecznym i kościelnym musi być inspirowane przez zasady integracji, normalizacji i personalizacji. **Z a s a d a i n t e g r a c j i** przeciwstawia się tendencji do izolowania, segregacji i spychania na margines osób upośledzonych, a równocześnie idzie dalej aniżeli postawa czystej tolerancji. Podkreśla zobowiązanie do pełnego uznania osoby upośledzonej za podmiot, zgodnie z jej możliwościami zarówno w zakresie życia rodzinnego, nauki, zawodu, jak i w ogóle we wspólnocie społecznej, politycznej i religijnej. Z zasady integracji wyprowadzona zostaje, jako jej naturalna konsekwencja, **z a s a d a n o r m a l i z a c j i**, która oznacza i pociąga za sobą wysiłek zmierzający do całkowitej rehabilitacji osób upośledzonych za pomocą wszelkich dostępnych dziś środków i technik, a w przypadkach gdy to okaże się niemożliwe, do stworzenia im warunków życia i działania zbliżonych możliwie jak najbardziej do normalnych. W końcu **z a s a d a p e r s o n a l i z a c j i** ukazuje, że we wszelkiego rodzaju staraniach, jak też w rozmaitych stosunkach wychowawczych i społecznych, które zmierzają do wyeliminowania upośledzenia, zawsze trzeba przede wszystkim uwzględniać, chronić i wspomagać godność, warunki życia i integralny rozwój osoby upośledzonej, we wszystkich jej wymiarach oraz uzdolnieniach fizycznych, moralnych i duchowych. Poza tym zasada ta oznacza i pociąga za sobą wyjś-

cie poza styl pewnych środowisk, nacechowanych kolektywizmem i anonimo-wością, na jakie często jest skazana osoba upośledzona⁴

II. CELE KATECHEZY GRUP SPECJALNEJ TROSKI

Dyrektorium ogólne o katechizacji określa nadrzędny cel katechezy, którym jest doprowadzenie kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębszej z Nim zażyłości. Wszystkie działania katechetyczne są nastawione na rozwijanie komunii z Jezusem Chrystusem. Wychodząc z „początkowego” nawrócenia osoby do Pana Jezusa, nawrócenia wzbudzonego przez Ducha Świętego za pośrednictwem pierwszego głoszenia, katecheza ma na celu dać podstawę temu pierwszemu przyłgnięciu i prowadzić je do dojrzałości⁵

Współczesne polskie dokumenty szkolne posługują się pojęciem *ce l ó w e d u k a c y j n y c h*. Ze względu na to, że nauka religii jest procesem katechetycznym, realizującym wskazania Kościoła, a jednocześnie uwzględniającym kontekst szkolny⁶, *Podstawa programowa katechezy* wprowadziła analogiczne pojęcie *ce l ó w k a t e c h e t y c z n y c h*. Określają one, czemu ma służyć nauczanie i wychowanie religijne na terenie szkoły⁷

Katecheza osób szczególnej troski kierowana jest do tych wszystkich, którzy z różnych powodów wymagają innych form katechezy niż ta, jaką PPK łączy z katechezą przedszkolną oraz katechezą odpowiadającą poszczególnym etapom edukacji szkolnej. PPK przedstawia cele związane z osobami niepełnosprawnymi umysłowo oraz osobami z niedomaganiem słuchu i wzroku. Ze względu na przejrzystość i jasny układ tej analizy ograniczymy się przede wszystkim do problematyki katechezy grup specjalnej troski w zakresie osób z upośledzeniem umysłowym, pamiętając jednak o wspólnych problemach innych grup, do których także może odnieść się to rozważanie.

PPK wyznaczyła obowiązujące *ce le n a u k i r e l i g i i o s ó b n i e p e ł n o s p r a w n y c h i n t e l e k t u a l n i e*. Wyływają

⁴ *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych*. „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.) 1981 nr 3 s. 21-22.

⁵ DOK 80.

⁶ DOK 73

⁷ Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 s. 11. Dalej skrót: PPK.

one z zadań katechezy wynikających z DOK. Odnośnie do głównego zadania katechezy, tj. rozwijania poznania wiary, celem katechetycznym jest doprowadzenie do o d k r y c i a t a j e m n i c y o s o b o w e g o B o g a, który kocha i jest zatroskany o każdego człowieka oraz rozwijanie i wspieranie wiary wychowanka. Odnośnie do zadań związanych z wychowaniem liturgicznym celem katechetycznym jest wychowanie do udziału w życiu Kościoła wielbiącego Boga w sprawowanej liturgii. Odnośnie do zadań związanych z formacją moralną celem katechetycznym jest wdrażanie nawyku i umiejętności odróżniania dobra i zła, wyboru dobra, pragnienia postępowania według przykazań (szczególnie przykazania miłości). Odnośnie do zadań związanych z nauczaniem modlitwy celem katechetycznym jest kształtowanie umiejętności modlitwy jako spotkania z Bogiem. Odnośnie do zadań związanych z wychowaniem do życia wspólnotowego celem katechetycznym jest kształtowanie świadomości przynależności do wspólnoty (rodzina, grupa szkolno-katechetyczna i Kościół). Odnośnie zadań związanych z wprowadzenia do misji celem katechetycznym jest kształtowanie postawy świadczenia o własnej łączności z Bogiem⁸

Trzeba ciągle pamiętać, że nadrzędny cel katechezy – komunია z Jezusem Chrystusem – jest osiągany poprzez realizację wyżej wymienionych celów częściowych i pośrednich, związanych z różnorodną sytuacją, w jakiej żyją i wzrastają osoby niepełnosprawne. Stąd wynika pilna potrzeba, aby kierując się tymi ogólnymi celami katechezy, szczegółowe programy korygowały je, przystosowując do aktualnej sytuacji duszpasterskiej. Powyższy postulat odnosi się również do formułowania i określania celów nauki religii w szkole i celów katechetycznego duszpasterstwa osób niepełnosprawnych w parafiach.

III. ZADANIA NAUKI RELIGII

Działania zmierzające do realizacji celów katechetycznych przez nauczyciela i przedmiot (materiały, podręczniki, inne pomoce naukowe) w PPK noszą nazwę zadań nauki religii⁹ DOK wymienia następujące z a d a n i a k a t e c h e z y¹⁰, które odnoszą się także do katechezy osób szczególnej troski:

⁸ PPK s. 106-107.

⁹ PPK s. 11.

¹⁰ DOK 86-87.

- rozwijanie poznania wiary;
- wychowanie liturgiczne;
- formacja moralna;
- nauczanie modlitwy;
- wychowanie do życia wspólnotowego;
- wprowadzenie do misji.

Dla osób niepełnosprawnych intelektualnie PPK precyzuje następujące zadania: ukazanie Boga kochającego i przyjaznego człowiekowi; wyjaśnienie pojęć związanych z podstawowymi prawdami wiary; przygotowanie do przyjęcia sakramentów pokuty, Eucharystii i bierzmowania; wprowadzenie pojęć: dobro, zło, grzech i przebaczenie; przybliżenie przykazań Bożych; wprowadzenie podstawowych modlitw; kształtowanie nawyku codziennej modlitwy; ukazanie miłości bliźniego jako zasady życia we wspólnocie oraz uczenie dawania świadectwa przynależności do Boga Ojca i Jezusa Chrystusa działającego mocą Ducha Świętego w Kościele¹¹

Wszystkie wymienione wyżej zadania wobec osób niepełnosprawnych intelektualnie są niezbędne i stanowią bogatą, zróżnicowaną i wieloaspektową całość. Każde z nich, na swój sposób, realizuje nadrzędny cel katechezy¹² Zadania katechezy osób niepełnosprawnych winny być ujmowane zarówno w aspekcie naturalnym, jak i nadprzyrodzonym. Wynika to z faktu, że katecheza, jako działanie ewangelizacyjne, jest jednocześnie dziełem Boga i człowieka. Stosowanie zasady wierności Bogu i człowiekowi stanowi znaczące osiągnięcie katechetyki posoborowej, a w wyjątkowy sposób odnosi się do katechezy grup szczególnej troski, gdzie wzywa do wierności prawdziwemu depozytowi wiary, a jednocześnie nakłada na katechetę obowiązek zarówno wspierania każdego człowieka, jakkolwiek miałby sytuację psychofizyczną, w urzeczywistnianiu jego powołania chrześcijańskiego, jak i odpowiadania na jego życiowe pytania i problemy¹³

¹¹ PPK s. 106-107

¹² DOK 87.

¹³ DK 31.

IV TREŚCI

Treści określają niezbędne informacje, jakie winien zawierać program nauki religii, aby zrealizować cele katechetyczne oraz zadania nauki religii. W dokumentach katechetycznych bardzo mocno podkreśla się istotny wymóg katechezy: **p o s t u l a t i n t e g r a l n o ś c i k a t e c h e z y**¹⁴ Katecheza bowiem ma przedstawiać i przekazywać całą prawdę. Żadnemu katechecie nie wolno własną powagą dzielić dziedzictwa wiary na to, co on uważa za ważne i nieważne, aby potem jednego nauczać, a drugie przemilczać. Ten obowiązek zachowania integralności katechezy dotyczy każdej formy katechezy, niezależnie od tego, do jakich grup i osób się zwraca¹⁵

Dla osób niepełnosprawnych intelektualnie PPK określiła następujące treści: Bóg towarzyszy człowiekowi w jego życiu; Bóg niesie człowiekowi pomoc w jego życiu; Bóg ratuje człowieka od zła; tajemnica Ojca i Jego zbawczy zamysł; poznanie podstawowych wiadomości o roku liturgicznym, naturze sakramentów i symbolach religijnych; poznanie motywów uzasadniających wybór dobra – drogi z Jezusem; przedstawienie przykładów z życia Jezusa (Jezus pomagający innym, Jezus wzorem); realizacja przykazania miłości w codziennym życiu; nauczenie znaku krzyża, Modlitwy Pańskiej i Pozdrowienia Anielskiego; uczenie modlitwy spontanicznej; uczenie modlitwy przez śpiew; uczenie postaw przyjmowanych podczas modlitwy; rodzina wspólnotą dzieci Bożych; grupa szkolno-katechetyczna – wspólnotą dzieci Bożych; społeczność wierzących – wspólnotą dzieci Bożych; przykłady z życia świętych, Apostołów i znanych osób żyjących współcześnie; występy w przedstawieniach teatralnych (np. jasełka dla młodszych), organizowanie pomocy dla biednych, akcja mikołajkowa dla potrzebujących itp.¹⁶

W katechezie grup specjalnej troski istotne jest, aby stosując zasadę wierności Bogu i człowiekowi, dostosowaną do różnych grup słuchaczy, nie uszczuplić ani nie okaleczyć treści nauki objawionej. Magisterium Kościoła podkreśla, że kto w jakimkolwiek punkcie narusza integralność orędzia, ten tym samym niebezpiecznie wyjaławia samą katechezę i zagraża jej owocom¹⁷

¹⁴ DOK 111-112.

¹⁵ CT 30.

¹⁶ PPK s. 106-107.

¹⁷ CT 30.

V OSIĄGNIĘCIA I PROCEDURA OSIĄGANIA CELÓW

O s i ą g n i ę c i a opisują wiadomości i umiejętności ucznia, które są wynikiem podjęcia przez nauczyciela przedmiotu wypełnienia konkretnych zadań oraz przekazania treści po to, by zrealizować cele katechetyczne nauki religii. Określenie osiągnięć wiąże się w współczesnej szkole polskiej ze standaryzacją o c e n i a n i a¹⁸

Z uwagi na zróżnicowane możliwości poznawcze uczniów nie można jednoznacznie określić zagadnień, jakie muszą oni opanować w okresie nauki szkolnej. PPK przyjmuje, że katecheta indywidualnie dla każdego z wychowanków ustala poziom osiągnięć, którymi powinien wykazać się uczeń na poszczególnych etapach procesu kształcenia. Stąd opracowane zostały tylko wskazania ogólne, które osoby niepełnosprawne intelektualnie powinny osiągnąć. Pierwszym osiągnięciem ma być fakt, że katechizowany winien wiedzieć, że Bóg go kocha i nim się opiekuje. Kolejnymi osiągnięciami są: znajomość najważniejszych wydarzeń z życia Jezusa w powiązaniu z rokiem kościelnym; rozumienie i pragnienie przyjęcia daru Boga, którym są sakramenty pokuty, Eucharystii i bierzmowania; znajomość podstawowych gestów i postaw liturgicznych (postawa stojąca, siedząca, klęcząca, milczenie, śpiew, znak pokoju); umiejętność odróżnienia dobra od zła i chęć czynienia dobra; umiejętność czynienia znaku krzyża; znajomość podstawowych modlitw (jeśli pozwala na to stan dziecka); umiejętność identyfikowania się z większą społecznością wierzących i zdolność wyrażania własnej przynależności do Boga¹⁹

Katecheza osób niepełnosprawnych powinna wychodzić naprzeciw potrzebom i możliwościom przyjmowania rzeczywistości wiary przez te osoby. Jej skuteczność warunkuje liczenie się z uwarunkowaniami oraz możliwościami osób niepełnosprawnych, w szczególności z ich percepcją intelektualną, jak i możliwości i potrzebami psychicznymi, fizycznymi, społecznymi i duchowymi.

Do zaistnienia procesów edukacyjnych potrzebna jest pomoc udzielana osobom niepełnosprawnym w nawiązaniu najpierw osobistego kontaktu z katechetą, skupieniu uwagi na treściach i czynnościach, które on przekazuje. Atmosfera zrozumienia, akceptacji oraz poczucia bezpieczeństwa są niezbędnymi atrybutami realizacji założonych celów. PPK podkreśla tylko kilka

¹⁸ PPK s. 11.

¹⁹ PPK s. 106-107.

podstawowych czynników, o które trzeba zadbać, aby je zrealizować. Konieczne jest o d p o w i e d n i o p r z y g o t o w a n e ś r o d o w i s k o: czy to klasa szkolna, gdzie ma miejsce katecheza, czy parafialna sala katechetyczna winna posiadać przytulny wystrój i klimat sacrum, powinna być wyposażona w niezmiennie elementy, takie jak np. krzyż, świeca, obraz, Biblia. Konieczne jest mobilizowanie koncentracji uwagi ucznia poprzez oddziaływanie na wszystkie zmysły osoby z upośledzeniem umysłowym. Tylko w takim wypadku pojawia się duża szansa pełniejszego przekazania treści poprzez jeden z najmniej uszkodzonych receptorów. Stąd wypływa konieczność wprowadzenia różnych form i metod pracy podczas jednej jednostki lekcyjnej. Może to być opowiadanie, śpiew, ruch, kontemplacja obrazu, dotyk, kontakt fizyczny czy też film²⁰

W posłudze katechetycznej osobom niepełnosprawnym szczególnie wymagane jest ciągłe budzenie i podtrzymywanie a k t y w n o ś c i u c z n i a. Katecheta winien to czynić poprzez obserwacje i dokładne zapoznanie się z możliwościami ucznia. Pomocny w tym będzie wywiad z psychologiem i pedagogiem szkolnym oraz wychowawcą klasy. Katecheta podczas lekcji religii musi pracować wspólnie ustalonymi metodami nad skupieniem i wydłużaniem czasu koncentracji uwagi ucznia. Może tego próbować poprzez koncentrację uwagi ucznia na twarzy katechety, na wybranym przedmiocie, na obrazie, czy też poprzez ruch i piosenkę.

W procedurze osiągnięcia celów istotne jest p o r z ą d k o w a n i e s y t u a c j i i z d a r z e ń. Oprócz stałości miejsca i rytuału postępowania chodzi również o pomaganie osobie z upośledzeniem umysłowym w oddzielaniu świata zewnętrznego od „ja”, jednych czynności od drugich. Osoby te, zwłaszcza dotknięte autyzmem, często mają trudności w odróżnianiu siebie od innych osób i świata zewnętrznego. Posługiwanie się krótkimi, niezłożonymi poleceniami i określeniami oraz demonstrowanie przejrzystych, dużych i jednoznacznych pomocy pomoże uniknąć chaosu i natłoku nic nie mówiących informacji²¹

Szczególnie w pracy z osobami niepełnosprawnymi umysłowo trzeba pamiętać o zasadzie, która odnosi się również do pracy katechetycznej w szkole

²⁰ Zob. K. M. L a u s c h. *Teoretyczne podstawy katechizacji osób głębiej upośledzonych umysłowo*. Warszawa 1987 s. 167-200.

²¹ Zob. G. M o r a n t e. *Una presenza accanto. Orientamenti e indicazioni per la pastorale e la catechesi con persone in situazione di handicap in parrocchia*. Torino 2001 s. 57-68.

masowej – chodzi o i n t e g r a c j ę starych i nowych i n f o r m a c j i o otaczającym świecie w jedną całość. Rola katechety w osiągnięciu wyznaczonych celów polegać będzie na ciągłym powtarzaniu i utrwalaniu nabytej wiedzy i umiejętności, podtrzymywaniu przeżytego doświadczenia wiary i Boga oraz umiejętnym łączeniu nabytych już wiadomości z nowymi treściami²²

Katecheza osób niepełnosprawnych umysłowo, troszcząc się o osiągnięcie celów katechetycznych, nie może zapominać o d z i a ł a n i a c h r e w a l i d a c y j n y c h, pobudzając rozwój wszystkich funkcji, nawet tych, które nie zostały uszkodzone. U uczniów ze znacznym i głębokim upośledzeniem umysłowym funkcja stymulacyjna na katechezie polegać będzie często na konieczności utrzymywania jakiejś funkcji czy umiejętności na dotychczasowym poziomie oraz na ochronie przed regresem w rozwoju²³

VI. WSPÓLPRACA ŚRODOWISK

Katecheza definiowana jako wychowanie w wierze dzieci i dorosłych, a obejmująca nauczanie doktryny chrześcijańskiej i wprowadzenie wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego²⁴, nie da się zamknąć do jednego miejsca i nie da się zrealizować w sposób wyczerpujący tylko w środowisku szkoły czy innego ośrodka wychowawczego. Nie może się obejść bez środowiska rodziny i parafii²⁵

²² W pracy katechetycznej z osobami niepełnosprawnymi stosuje się w miarę możliwości wszystkie zasady dydaktyczne, czyli określone normy postępowania sprzyjające realizacji założonego celu. Ze względu jednak na cel katechezy, którym jest pomoc w doprowadzeniu do dojrzałości czy rozbudzenie wiary oraz egzystencjalne odczytanie jej zadań we wspólnocie, w oddziaływaniu katechetycznym konieczne jest przekroczenie ograniczeń nakładanych przez zasady wymienionej w dydaktyce, wprowadzanie pewnych norm specyficznych dla katechezy. Chodzi np. o zasadę wierności Bogu i człowiekowi czy zasadę chrystocentryzmu. Szerzej na ten temat zob. J. S z p e t. *Dydaktyka katechezy*. Poznań 1999 s. 98-116.

²³ Szerzej problematykę nauczania uczniów upośledzonych umysłowo porusza m.in. Z. Sękowska. Wprawdzie jej dorobek naukowy nie odnosi się bezpośrednio do problemów religijnych, lecz poprzez dogłębną analizę teoretyczną i syntezę pracy różnymi metodami z osobami niepełnosprawnymi może być bardzo pożyteczny w pracy katechetycznej. Zob. np. Z. S e k o w s k a. *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*. Warszawa 1998 s. 243-269.

²⁴ CT 18.

²⁵ Zob. A. P o t o c k i. *Katecheza między „niebem” a „ziemią” – między parafią a szkołą*. „Katecheta” 45:2001 nr 2 s. 13-22.

Takie cele katechetyczne jak: spotkanie z Jezusem, zjednoczenie z Nim, a nawet głęboka zażyłość, są nie do osiągnięcia wyłącznie na poziomie nauki religii w szkole. Potrzeba ścisłej współpracy rodziny, parafii i szkoły, by mogły zostać zrealizowane takie zadania jak: poznanie wiary, wychowanie do liturgii, formacja moralna, nauczenie modlitwy, wychowanie do wspólnoty, czy wprowadzenie do misji²⁶ Oczywiście wydaje się i nie wymagająca uzasadniania p o t r z e b a k o m p l e m e n t a r n o ś c i szkoły, katechezy, parafii i rodziny. Ze względu jednak na wyjątkową sytuację adresatów omówionej katechezy i ich rodzin, problematyka ta zostanie pokrótce przedstawiona.

1. Rodzina

Współpraca katechety z rodziną powinna cechować się dużą troską, serdecznością oraz otwartością na problemy i wątpliwości rodziców. Rodzice dzieci upośledzonych umysłowo, kiedy wezmą pod uwagę licznie występujące u nich deficyty, często z obawą i rezerwą podchodzą do sprawy wychowania religijnego swoich dzieci. Katecheta powinien stworzyć taki klimat, aby rodzice mieli poczucie towarzyszenia w drodze religijnego wychowania swoich dzieci²⁷

Przed katechetą stoi zadanie uświadomienia rodzicom, iż religijność nie polega wyłącznie na zdobyciu wiedzy intelektualnej, ale przede wszystkim przejawia się w życiu i działaniu. Dlatego dziecko upośledzone intelektualnie jest zdolne do udziału w życiu i wychowaniu religijnym. Swą wiarę w Boga wyraża ono przede wszystkim odnoszeniem się do drugiego człowieka. Tak rozumiane wychowanie religijne łączyć się będzie z kształtowaniem motywowanych miłością postaw i zachowań społecznych ukierunkowanych na dobro innych ludzi. Podstawą religijności dziecka niepełnosprawnego intelektualnie będzie uczciwość, która staje się dla niego impulsem działania, a także stanowi źródło zachowań, poszukiwań i kontaktów z otoczeniem. Przez odczucie ciepła i klimatu bezpieczeństwa ze strony otaczających osób dziecko uczy się wiary, intuicyjnie odkrywanej w życzliwości i miłości otoczenia.

Konieczność współpracy z rodzicami dzieci niepełnosprawnych umysłowo wypływa z potrzeby kontynuowania, rozwijania i utrwalania treści nabywanych podczas katechezy. Jest rzeczą znaną, że możliwości percepcyjne tych

²⁶ DOK 86-87.

²⁷ M o r a n t e. *Una presenza – accanto* s. 69.

dzieci są bardzo ograniczone, stąd samo przyswojenie nowych informacji wymaga od nich nieustannego powtarzania, ćwiczenia i realizacji tematu na różne sposoby.

Kolejnym elementem współpracy katechezy z rodziną jest ułatwianie rodzicom integracji dziecka ze wspólnotą Kościoła. Umożliwienie dziecku uczestniczenia w życiu wspólnoty daje mu szansę zaistnienia i identyfikacji z osobami wierzącymi, a przez to wyrażania własnych postaw i przeżyć religijnych. Wielkim wyzwaniem dla katechetów jest potrzeba wspierania rodziców w ich wysiłkach na rzecz wprowadzenia oraz podtrzymywania życia sakramentalnego dziecka upośledzonego. Powinno się to wyrażać poprzez pomoc w przygotowaniu do przyjęcia sakramentów, pomoc w organizowaniu samej uroczystości związanej z przyjmowaniem sakramentów, a także w umożliwieniu dziecku dalszego uczestnictwa w życiu sakramentalnym.

Współpraca z rodzicami polega również na pośredniczeniu w kontaktach z Kościołem parafialnym oraz nowymi wspólnotami religijnymi dla osób niepełnosprawnych intelektualnie („Wiara i Światło”, Hospicjum im. Małego Księcia itd.) i katolickimi stowarzyszeniami oraz instytucjami charytatywnymi²⁸

2. Parafia

Już we wstępie podkreślono, że należy unikać ryzyka zepchnięcia katechezy niepełnosprawnych, z konieczności specjalistycznej, na margines duszpasterstwa wspólnotowego. Osobom niepełnosprawnym umysłowo należy ofiarować odpowiednią katechezę zarówno w szkole, jak i w parafii. Parafia ma być miejscem, w którym każda osoba z upośledzeniem umysłowym znajduje pomoc w rozwijaniu swego życia religijnego. Parafia powinna służyć rodzicom informacją o katechizacji, przygotowaniu do sakramentów i duszpasterstwie dla osób upośledzonych.

Cel katechezy niepełnosprawnych realizuje się przez rozmaite zadania, które są wobec siebie komplementarne. W ich realizacji katecheza będzie się inspirować oczywiście sposobem, w jaki Jezus formował swoich uczniów: pouczał ich o różnych wymiarach Królestwa Bożego, uczył ich modlitwy, proponował im postawy ewangeliczne i włączał ich w swoją misję. Zadania katechezy odpowiadają wychowaniu różnych wymiarów wiary, ponieważ kate-

²⁸ PPK s. 111-112.

cheza jest integralną formacją chrześcijańską, dotyczącą wszystkich elementów życia chrześcijańskiego²⁹ Na mocy swego dynamizmu wewnętrznego wiara wymaga, by była znana, celebrowana, przeżywana i wyrażana w modlitwie. Katecheza powinna kultywować każdy z tych wymiarów. Wiara jednak jest przeżywana we wspólnocie chrześcijańskiej. Katechizacja ma przygotować do pełnego udziału w życiu Kościoła. Winno się to przejawiać w uczestnictwie osób z upośledzeniem umysłowym w różnorodnych nabożeństwach, jak i systematycznym korzystaniu z sakramentów świętych. Życie religijne osób z upośledzeniem umysłowym może być rozwijane poprzez zaangażowanie tychże osób i ich rodzin w duszpasterstwo osób upośledzonych. Przy niektórych parafiach działają wspólnoty skupiające osoby z upośledzeniem umysłowym; naczelnym ich celem jest prowadzenie swoich członków do Boga³⁰

Przedstawione możliwości katechezy w parafii, z których jedne są dopełnieniem nauki religii w szkole, a inne samoistną formacją katechetyczną, możliwą tylko w parafii, ukazują nam bogactwo i różnorodność katechetycznej posługi Kościoła. Trzeba pamiętać, że z jednej strony nauka religii w szkole, w rodzinie i różnych wspólnotach religijnych byłaby niepełna, a z drugiej strony parafia byłaby bardzo uboga, czasami wręcz martwa, gdyby zrezygnowała z wielkich możliwości katechetycznych, szczególnie dla osób niepełnosprawnych³¹

ZAKOŃCZENIE

Rozwinięta świadomość społeczna i eklezjalna oraz niewątpliwy postęp pedagogiki specjalnej sprawiają, że rodzina, szkoła, parafia i inne miejsca formacyjne mogą podać tym, którzy noszą w sobie upośledzenie fizyczne, umysłowe i inne braki, odpowiednią katechezę, do której osoby te mają prawo jako ludzie ochrzczeni. Należy dołożyć wszelkich starań, aby unikać ryzyka zepchnięcia tego rodzaju katechezy, z konieczności specjalistycznej, na margines duszpasterstwa wspólnotowego.

²⁹ CT 21.

³⁰ PPK s. 112.

³¹ K. N y c z. *Katecheza a parafia*. W: *Poznać Chrystusa. Program duszpasterski na rok 2001/2002*. Red. P. Kurzela, R. Kempny, A. Liskowacka. Katowice 2001 s. 244-246.

Sobór Watykański II, choć nie wydał żadnego dokumentu odnoszącego się bezpośrednio do osób, ku którym kieruje się troską określaną jako szczególnie, zainspirował jednak katechetyków do opracowania na nowo celów, zadań i treści katechezy oraz udoskonalenia jej sposobów i form. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim podkreśliła konieczność pomocy, zwłaszcza dzieciom i młodzieży, zgodnie z postępowaniem nauk psychologicznych, pedagogicznych i dydaktycznych, w harmonijnym rozwoju wrodzonych dyspozycji fizycznych, moralnych i intelektualnych (DWCH 1). Stolica Apostolska włączyła się w inicjatywę Organizacji Narodów Zjednoczonych i w 1981 r., poświęconym osobom niepełnosprawnym, wydała dokument, w którym zaakcentowała swoją troskę o te osoby. Kościół podkreślił swój specyficzny wkład, czyniąc to nade wszystko poprzez wierność przykładowi i nauczaniu swego Założyciela. Jezus Chrystus bowiem w pierwszym rzędzie otaczał szczególną troską cierpiących, darząc ich w swojej postudze miłosierdną miłością i ukazując w nich moc odkupienia, która obejmuje człowieka w jego jedyności i pełni. Poprzez słowa i czyny dawał poznać, że zepchnięci na margines, poszkodowani, biedni, cierpiący i chorzy byli uprzywilejowanymi adresatami orędzia Dobrej Nowiny o Królestwie Bożym, które weszło w dzieje ludzkości. Idąc za przykładem Chrystusa, wspólnota Jego uczniów sprawiła, że w ciągu wieków rozkwitły dzieła nadzwyczajnej wielkoduszności, które są świadectwem wiary i nadziei pokładanej w Bogu, a także świadczą o niezachwianej miłości i wierze w godność, w niepowtarzalną wartość każdego ludzkiego życia i w transcendentne przeznaczenie tych, którzy powołani zostali do istnienia.

DOK podkreśla, że każda wspólnota chrześcijańska za osoby wyjątkowo umiłowane przez Pana uważa tych, którzy – szczególnie wśród najmniejszych – cierpią upośledzenie fizyczne, umysłowe i inne braki. Kościół katolicki w Polsce poprzez opublikowanie DK uwrażliwia na osoby, które cierpią wskutek upośledzenia fizycznego lub umysłowego. Natomiast najnowsza PPK jest nieocenioną pomocą przede wszystkim dla twórców programów nauczania religii w realizacji tych założeń. Zostały opracowane cele katechetyczne, zadania nauki religii, treści i osiągnięcia, do których należy zmierzać. Zwrócono uwagę na niezbędną współpracę takich środowisk jak szkoła, rodzina i parafia.

Oczekujemy teraz na konkretne programy katechezy osób szczególnej troski, a jeszcze bardziej na podręczniki do nauczania religii, te bowiem, którymi dysponujemy obecnie, możemy zaliczyć co najwyżej do pomocy dydaktycznych. Szkoda, że dopiero od niedawna wprowadza się elementy ka-

techezy grup specjalnej troski do formacji wyższych seminariów duchownych, i to nie do wszystkich, oraz do programów instytucji przygotowujących katechetów, i to też w wymiarze, który trzeba nazwać symbolicznym. Dokumenty katechetyczne jasno przypominają, że szczególne warunki takiej katechezy wymagają od katechetów odpowiedniej kompetencji i sprawiają, że ich służba jest jeszcze bardziej zasługująca.

BIBLIOGRAFIA

- C a t t i G.: Segni di speranza. Deficit, handicap e sacramenti. Bologna: EDB 1993. Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych. „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 1981 nr 3s. 21-22.
- Educación a la fe de la personas minusválidas psíquicas. Red. Opera D. Guanella. Roma: Nuove frontiere 1993.
- G e r a r d P.: Non posso dire: Gesù, ma lo amo. La vita spirituale in una comunità dell'arca. Bologna: EDB 1996.
- H a g e n m a i e r H. M.: Disabili psichici. Vicinanza e assistenza spirituale: valore di una esperienza. Roma: Città Nuova 1995.
- H a r m a c i ń s k i R.: Katecheza osób niepełnosprawnych umysłowo. „Katecheta” 42:1998 nr 4-5 s. 21-29.
- J a n P a w e ł II: Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae*. Città del Vaticano 1980.
- J a n P a w e ł II: List apostolski *Salvifici doloris* o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia. Città del Vaticano 1984.
- K o m i n k o w i e G. i T.: Opieka katechetyczna nad dziećmi niepełnosprawnymi umysłowo. „Katecheta” 30:1986 nr 4 s. 163-167.
- Konferencja Episkopatu Polski: Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce. Kraków: WAM 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski: Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce. Kraków: WAM 2001.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa: Dyrektorium ogólne o katechizacji. Città del Vaticano 1997.
- K o t l a r s k i A.: Katechizacja umysłowo upośledzonych. „Ateneum Kapłańskie” 76:1984 nr 2 s. 280-291.
- L a u s c h K. M.: Teoretyczne podstawy katechizacji osób głębiej upośledzonych umysłowo. Warszawa: ATK 1987.
- L a u s c h K. M.: Katecheza przedkomunijna osób głębiej upośledzonych umysłowo. Warszawa: ATK 1990.

- L e s o Ph., R u p p e r t P. M.: Provoqués par la difference. Espérence symbolique et personnes handicapées. Bruxelles: „Lumen Vitae” 1993.
- M ł y n a r c z y k K.: Katechetyka specjalna dzieci głuchych. „Katecheta” 43:1999 nr 1 s. 4-9.
- M ł y n a r c z y k K.: Katecheza wobec rodziny z dzieckiem niesłyszącym. „Katecheta” 45:2001 nr 2 s. 54-55.
- M o r a n t e G.: Una presenza – accanto. Orientamenti e indicazioni per la pastorale e la catechesi con persone in situazione di handicap in parrocchia. Leumann (Torino): Elledici 2001.
- N y c z K.: Katecheza a parafia. W: Poznać Chrystusa. Program duszpasterski na rok 2001/2002. Red. P. Kurzela, R. Kempny, A. Liskowacka. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2001 s. 232-246.
- O p e r a D. Guanella – B.I.C.E.: Integrità dell’educazione e diritto allo spirituale. Persone handicappate mentali. Quale catechesi? Roma: Nuove frontiere 1990.
- P a n g r a z z i A.: Creatività pastorale a servizio del malato. Torino: Camilliane 1986.
- R o n d i n i R.: Handicap e comunità cristiana. Un’esperienza: spunti di pastorale per gli handicappati psichici gravi. Leumann (Torino): Elledici 1986.
- Secretariado Nacional de Catequesis: Annunciar a los pobres la Buena Noticia. Magisterio de la Iglesia y minusvalías. Madrid: Edice 1995.
- S ę k o w s k a Z.: Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej. Warszawa: WSPS 1998.
- S p i n s a n t i S.: L’etica cristiana della malattia. Roma: Ed. Paoline 1971.
- S p i n s a n t i S.: Malattia e morte nel popolo delle beatitudini. Varese: OARI 1976.
- S z c z e p a n k o w s k i B.: Historia duszpasterstwa wśród niesłyszących. „Katecheta” 44:2000 nr 7-8 s. 82-85.
- S z p e t J.: Dydaktyka katechezy. Poznań: UAM 1999.
- T o s c h i S.: La meraviglia. Il salmo 118 dal punto di vista dell’handicap. Terlizzi (Bari): Ed. Insieme 1997.
- Ufficio Catechistico Nazionale: La catechesi dei disabili nella comunità. Bologna: EDB 1993.
- Ufficio Catechistico Nazionale: La catechesi dei disabili. Roma: Documenti – Studi – Esperienze 1995.
- Ufficio Catechistico Nazionale: Non voglio risorgere senza di te. Linee di educazione cristiana dei disabili. Bologna: EDB 1996.
- W i t k o w s k i T.: Osoby z niedorozwojem umysłowym. „Ateneum Kapłańskie” 76:1984 nr 2 s. 195-211.

CATECHESIS FOR GROUPS OF SPECIAL CARE

S u m m a r y

As the personas who are especially loved by Jesus Christ the Church regards those who – especially among the smallest – suffer from some physical, mental, and other handicaps. Recently, we have noticed a growing social and ecclesial awareness and an indubitable progress of special pedagogy. Therefore family and other formative institutions may provide appropriate catechesis for such people, to which they are entitled as those who are baptized, that is called to salvation. The Magisterial Office of the Church emphasizes that one should avoid the risk that catechesis of this kind, of necessity specialistic, could become pushed to the margins of communal pastoral care. The *Catechetical Directory of the Catholic Church in Poland* teaches that these persons should be offered appropriate religious instruction both at school and in their parish, or in other formative institutions, supporting especially their family.

The most recent *Curriculum for the Catechesis of the Catholic Church in Poland* (2001) presents the catechetical aims of the groups of special care. Therefore it defines the purposes of religious teaching and upbringing in school. It presents actions designed to carry out catechetical aims by teachers. They are named tasks of religious instruction. It makes precise the contents, that is defines indispensable information, which the curriculum of religious instruction should contain. It determines procedures by which to accomplish aims, that is describes knowledge and skills acquired by students. They are the result of the teacher's effort to fulfil concrete tasks and transmit contents in order to carry out the catechetical aims of religious instruction.

The Church stresses its specific contribution into the help for people of special care, especially by being faithful to the example and teaching set by its Founder. Jesus Christ in the first place took particular care about the suffering, giving them His merciful love in His ministry and showing them His redemptive power. This power encompasses man in his uniqueness and fullness. Through words and deeds he gave them to know that those marginalized, the poor, suffering and sick were privileged addressees of the Good News about the Kingdom of God which had entered the history of mankind. Following the example of Christ, the fellowship of His disciples has made that over the ages the works of extraordinary magnanimity have brought fruit. They are the testimony of faith and hope place in God. The catechesis of the groups of special care joins this mission. It is conducted in every Polish school and in all milieus where such people live.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: katecheza osób szczególnej troski, cele katechetyczne, zadania nauki religii, treści katechezy, procedury osiągnięcia celów, współpraca szkoły, rodziny i parafii.

Key words: catechesis for people of special care, catechetical aims, tasks of religious instruction, contents of catechesis, procedures by which to accomplish aims, the cooperation between school, family and parish.